

Minnesskåp – om dialoger och samverkan

Kerstin Gunnemark

Några äldre kvinnor och män sitter runt ett bord och samtalar. På bordet står ett skåp, dekorerat som en gammaldags koffert med dekaler från när och fjärran. De flesta märkena kommer från välkända europeiska turistmål. Samtalsledaren, som arbetar på servicehuset där de äldre bor, har öppnat skåpet och plockat fram några kartor och resehandböcker. Idag har gruppen valt att börja tala om Italien, ett land några av deltagarna besökt flera gånger. Vid förra träffen kom samtalet att kretsa mycket kring Mallorca och Kanarieöarna. Egna minnesbilder, från ett eller flera decennier, dyker upp när deltagarna tar ut souvenirer och andra saker från Semesterskåpet. Tingen förknippas med semesterresor till stora städer, kända badorter och platser utanför de vanligaste vallfärdsvägarna i Europa. Allmänna uppfattningar, som de äldre delar, varvas i samtalet med personliga minnen. Det kan vara iakttagelser och episoder, såväl dråpliga och tragikomiska som ordinära eller triviala. Samtalsledaren berättar också om egna minnen för de äldre. Alla tycker att det är intressant att göra jämförelser över tid och mellan generationer. Tänk vad mycket som har förändrats, är en vanlig kommentar. Men allt är inte väsensskilt från hur det var när dagens äldre började resa utomlands i mitten av 1900-talet. Det är roligt att träffa nutidens barn och höra dem berätta om sina reseminnen. Då jämförs baddräktmode, restaurangbesök, souvenirer och mycket annat.

Dialoger över generationsgränser

Semesterskåpet ingår i en serie med tematiska föremålssamlingar som utvecklats inom ett samverkansprojekt med företrädare för äldreomsorg, bibliotek och etnologi (Gunnemark 2002, 2004). En utgångspunkt var att välja ut föremål utifrån äldres, medelålders, ungdomars och barns egna berättelser. De uppmanades att tala om saker, som de äger eller har ägt, som har betydelse för dem när de drar sig till minnes vad de har upplevt. Vidare motiverades intervjuer och självbiografiskt skrivande med att föremål som är minnesväckare också har kulturhistorisk relevans samt att de egna minnena både har en personlig och en samtida dimension. Vi tillhör olika generationer och jämnårigas erfarenheter präglas ofta av tidsandan. Det kan vara angeläget att dokumentera dessa minnen för att skapa förståelse för olika generationers levnadsvillkor. Men också för att ge varje generation möjlighet att reflektera över tidigare livserfarenheter. Vidare kan yngre och äldre ta del av dokumentationen för att få insikter om andra människors liv och leverne.

När generationer konstrueras är sällan decennieindelning av födelseår adekvat (Gerholm 1993:117). Det som särskiljer generationer är inte enbart åldersrelaterat utan baserat på erfarenheter av historiska händelser och samhällsförändring som påverkat värderingar och beteenden. Varje generation socialiseras in i sin samtids livsvillkor och med-

Samtal över generationsgränser om baddräkter och andra ting. Foto: Torbjörn Skogedal, Göteborg.

verkar till förändring (Gunnemark 1998:23, 38). Detta medför i sin tur att upplevelser av en livsfas, tonårstid, småbarnsförälder, ålderdom etc., kan skilja mellan olika generationer. Men trots skiftande samhällsförhållanden vid olika tidpunkter finns det gemensamma beröringspunkter (jfr Öberg 2002:47). Vi kan identifiera likheter och skillnader mellan vår egen generation och andras.

Syftet med projektet "Minnesskåp för äldre – en kultursatsning över generationsgränser" var att utveckla samtalsformer för olika åldersgrupper kring minnen och ägodelar. Projektet med finansiering från "Nationell handlingsplan för äldrepolitiken" inriktades å ena sidan på minnesbearbetning och föremålsinsamling, å den andra på att förmedla och bruka 1900-talets kulturarv (Gunnemark 2004). Kulturarv innefattar i detta sammanhang minnen och föremål, immateriella och materiella företeelser.¹ Målsättningen var att via föremål aktivera minnen, lyfta fram indi-

viduella erfarenheter, lokala händelser och nationella strömningar. Detta för att dels organisera återkommande möten för pensionärer inom äldreomsorgen, dels skapa tillfällen då de äldre kan möta medelålders och barn. En grundläggande tanke, för att befrämja dialoger över generationsgränserna, har varit att såväl äldre som yngre har något att berätta. Det är inte självklart att enbart de äldre skall föra ordet eller berätta barndomsminnen. En äldre person har genomgått flera livsfaser och kan relatera sin berättelse till så mycket mer än de första levnadsåren. Därmed har också föremålssamlingarna i minnesskåpen strukturerats med utgångspunkt från senmodern teoribildning och saknar linjära kronologiskt uppbyggda samband. Denna artikel syftar till att belysa projektets målsättning med att befrämja dialoger över generationsgränser och att ge exempel på ett samverkansprojekt mellan etnologisk forskning och omvärlden.

Tingens betydelse

I Linnéstaden, där projektet bedrevs, bor många äldre personer. Denna centrala del av Göteborg består av områden som tidigare präglades av borgerskapets eller arbetarklassens boendeanspråk. Under senare delen av 1900-talet har många förändringar skett genom rivningar, nybebyggelse och restaureringar (Schönbeck 1994). Även om den socioekonomiska uppdelningen i rummet inte är lika tydlig som tidigare finns en stor klassmässig spännvidd bland Linnéstadens äldre befolkning. Här återfinns människor som vuxit upp i högborgerliga familjer, medelklasshushåll eller arbetarhem. Många har i vuxen ålder gjort klassresor medan andra tillhört samma sociala skikt livet igenom. När projektledningen diskuterade alternativa teman för olika minnesskåp var en utgångspunkt att innehållet skulle ha likvärdig angelägenhetsgrad oavsett deltagarens sociala bakgrund. Därmed kontaktades personer med olikartade livserfarenheter för att berätta om föremål som haft betydelse för dem.

En bärande idé var att föremålen i minnesskåpen skulle vara förknippade med människors minnen. Med tanke på skilda åldersgruppers olika förutsättningar har dokumentationen genomförts på ett differentierat sätt. Barns, ungdomars, medelålders och yngre respektive äldre pensionärs bidrag till minnesskåpen har olika karaktär. Underlaget består av intervjuer, uppsatser, teckningar och skriftliga självbiografiska berättelser. Gemensamt för samtliga former av uppteckningar är att de relaterats till något av minnesskåpens teman (t.ex. Bergqvist 2000). Utgångspunkten för uppgiften är att varje person är expert på sitt liv. Ingen annan har tolkningsföreträde. Detta innebär att de medverkande inte axlat något ansvar för att vara uttolkare av den sociala grupp, generation eller yrkeskategori som de tillhör. Kravet var att det skulle handla om egna erfarenheter och återges i självbiografisk form.

Uppfattningar om vilka attityder vi bör ha till materiella ting varierar mellan olika personer. Skiftande inställning är i viss mån relaterad till livsstilsval, klassbakgrund, utbildning, yrke och fritidsintressen. ”Postmodernismens positiva budskap handlar om frigörelse och lek” (Mörck 1998:18). Utifrån detta synsätt är individens val av ting inte styrda av strikta smakpreferenser. Valmöjligheterna i dagens konsumtionssamhälle är stora och sätten att kombinera saker kan profileras på personliga vis, men också förändras över tid. Dessutom är konsumtionen mer framträdande i vissa livsfaser än andra.

Vår vilja att konsumera eller tillskriva saker särskild betydelse är dock inte enbart relaterad till livsföringen i olika livsfaser. En del är trogna ett asketiskt eller hedonistiskt ideal som styr deras förhållningssätt till tingen. Asketisk konsumtion är återhållsam, sparsam och rationell medan den hedonistiska är inriktad på njutning, nöje och flärd (Husz & Lagerkvist 2001:11f). För en del som anammade det asketiska idealet med moderna funktionalistiska förtecken har det varit viktigt att markera distans till tingen. Den rationelle medborgaren i det moderna Sverige är inte bunden till materiell rekvisita.

För pensionären Edith och många andra föll det sig naturligt att bryta upp och flytta flera gånger under livet. Och varje uppbrott medförde att ägodelar blev värderade för att tas med till det nya hemmet eller avyttras. Detta är raka motsatsen till Stina som hade bott i samma bostad under många år och sparat saker från olika decennier. Stina vårdar fortfarande sina saker i minnet. Med förbluffande lätthet kan hon än idag leta fram ting, hon inte haft framme på länge, och berätta minnen hon förknippar med dem. För henne är det självklart att sakerna säger något. Även om vissa ting har större affektionsvärde än andra är hon road av att omge sig med ”historiska” ting. Mot denna bakgrund ställde Stina utan om-svep upp på en intervju med inriktning på

inventarier, medan några pensionärer var mer tveksamma till om de hade något att berätta. Dessa personer har företrädesvis ett asketiskt förhållningssätt till tingen. De markerar ett svalt intresse för tingen och framhäver sociala relationer som viktigare ingredienser i livet. På motsvarande sätt fanns det personer som kunde tänka sig att delta i en skrivarcirkel, men var konfunderade över att uppgiften var relaterad till föremål. I deras förförståelse, med konventioner för självbiografiskt berättande, uppfattade de inte fördelarna med att formulera livserfarenheter utifrån ting. De hade svårt att acceptera den motsägelse som enligt deras synsätt ligger i fokusering på det materiella visavi det sociala.

De äldsta informanterna var vitala personer i 80- och 90-årsåldern boende på servicehus eller ålderdomshem. Dessutom fick yngre seniorer i Linnéstaden svara på intervjuarnas frågor. Vidare arrangerades skrivarcirklar för pensionärer och medelålders personer vid en frivilligcentral. Deltagarna skrev självbiografiska berättelser och deltog i arbetet med att välja ut föremål till ett minnesskåp. Parallellt utvecklade personal inom äldreomsorgen en föremålsamling på ett annat tema. Avsikten var även att cirkeldeltagarna skulle erbjudas möjlighet att vara samtalsledare när minnesskåpen var färdiga (jfr Dahlberg 2002:262).

Det finns många föreställningar bland informanter om hur de bör framställa sig själva och gestalta sitt jag i sina berättelser. Dessa förväntningar är inte alltid liktydiga med etnologisk målsättning (Arvidsson 1998:23ff., Lindvall 1993:62ff.). Ofta är det därför fördelaktigt om intervjuare och informanter kan träffas flera gånger. De lär då känna varandras utgångspunkter och informanten blir uppmuntrad till att berätta utifrån sin subjektiva upplevelsehorisont. Skrivarcirklar med en serie av gruppdiskussioner och enskilda skrivstunder ger många tillfällen för reflektion och minnesbearbetning (Gunnemark

1999). Detta förekommer även vid ett enskilda intervjutillfälle, om än i mindre omfattning. Uppenbarligen var de personer som praktiserar asketiskt förhållningssätt mest frapperade dels över att de kunde dra sig till minnes ett antal ting de trodde var glömda för alltid, dels att det var roligt att komma in på dessa minnesspår. Dialogerna under insamlingen av minnen till minnesskåpen visar poängen med att betrakta och upptäcka sitt liv retrospektivt. För en del personer var det första gången de såg på sina liv utifrån ett kulturhistoriskt sammanhang.

Historiesyn

De äldre och medelålders informanternas uppfattning om kulturarv är i allmänhet präglad av klassicistiska ideal och nationalstatens legitimering. Detta innebär att de i en europeisk kontext tillskriver antika artefakter och fornfynd samt gamla allmogeföremål högt kulturhistoriskt värde. Vidare utgår deras historiesyn från utvecklingsbaserade tankegångar om samhällsförändring från enkla förindustriella levnadsvillkor till modernt välfärdssamhälle (Aronsson 2000:9, Eriksen 1999:18ff). Vi kan också tala om modernitetens förverkligande och successiva fullbordan. Den grundläggande tankegången är att värderingar, beteenden och andra företeelser som förekom förr tillhör förfluten tid. Historieförståelse, i denna form, baseras på förförståelsen att kunskaper om tidigare skedanden kan vara intressanta, men minnen eller insikter från förr har ingen egentlig relevans i nutid eller framtid (Lowenthal 1985). Den stora berättelsen om välfärdsstatens förverkligande i Sverige bygger på starka kontraster till det förflutna. Förr var det fattigt och orättvist, i framtiden blir det välstånd och jämlikhet.

Några pensionärer påpekade att de inte vet något om gamla saker och att de har få föremål att visa upp. Deras föreställningar är tydligt förknippade med en historiesyn som

definierar kulturhistoriska värden inom snäva ramar. I självbilden av att vara en modern människa, även om man uppnått hög ålder, ligger inte personlig delaktighet i historien. En vanlig uppfattning är att de massproducerade ting vi numera omger oss med är alltför triviala för att bli särskilt omtalade och dokumenterade. ”The material world of coffee spoons, clothes and household goods also keep individuals in touch with life as a sense of time-passing in a day-to-day manner that is not necessarily articulated” (Attfield 2000:235). Visst kan många erkänna att vissa saker har affektionsvärde för dem själva, men konkretiseringen av detta subjektiva förhållningssätt antas vara ointressant ur andra människors synvinkel.

De äldre informanterna har lämnat livet bakom sig. De är inte längre aktiva i yrkes- och fritidsliv. Många har lämnat merparten av sina ägodelar i samband med flyttning till servicehus eller liknande. Ett mindre antal möbler och saker valdes då ut och hemmet reducerades till ett rum. Detta är inte särskilt märkligt utifrån ett modernt tänkesätt. Vi förväntas lämna en livsfas för att gå in i en annan och anpassar oss till vår nya tillvaro. Vi överger vårt förgångna och lever i nuet, i varje fall tillskrivs inte den sentida historien något särskilt värde. Utifrån detta synsätt är det inte givet att tala om små och stora tings betydelse förr. Den moderna människan har lärt sig att ta avstånd från sitt förgångna. ”Det förflutna är ett förlorat land” även om tankarna går tillbaka till tidigare händelser ibland, brukas inte historien i nuet (Lowenthal 1985). För äldre människor som av olika skäl inte kan vara aktiva längre handlar anpassning i nuet, om anpassning till tomrummet. Där de är, men inte verkar. Deras egna förväntningar om att ha lämnat livet bakom sig kan vara så starka att de inte tror att någon vill lyssna till deras minnesberättelser. Minnena definieras ut, personalen har inte tid till samtal, de äldre har annorlunda bakgrund och andra intres-

sen. I alla fall är det, generellt sett, lätt att nyinflyttade till äldreboenden uppfattar situationen så, om inga organiserade aktiviteter uppmuntrar de äldre att tala om sitt förflutna. Därmed inte sagt att det saknas aktiviteter för äldre personer. Utbudet varierar mellan olika boenden och är beroende av de äldres ork och förmåga att delta i gymnastik, hobbygrupper och lyssna på musikunderhållning, med mera. Men i allmänhet utgår inte aktiviteterna från att sätta de äldres personliga minnen och livserfarenheter i fokus, trots att många är vitala och har förutsättningar att minnas. Personalen bör också engageras i denna typ av aktiviteter för att kunna referera till gemensamma upplevelser vid andra tillfällen (Anbäcken 2002:28). På så vis ger samtalen kring minnesskåpen personal och äldre möjligheter att bygga upp eller stärka sina relationer till varandra.

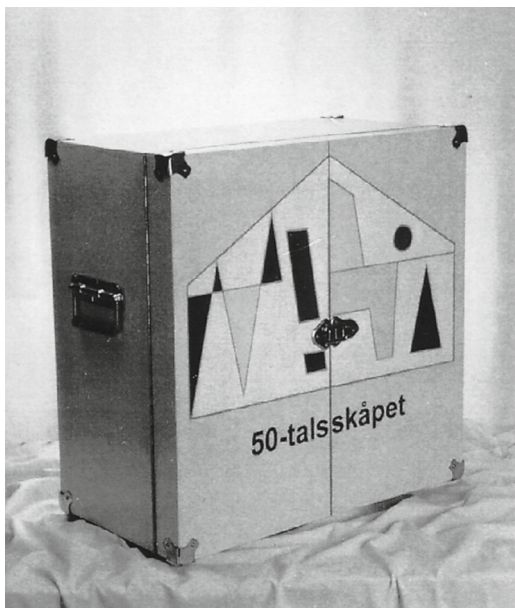
Att bruka historien i nuet

Ett minnesskåp kan gestaltas utifrån en lång rad av tänkbara teman. Det väsentliga är att samlingen till det enskilda minnesskåpet utgår från företeelser och inte materialkategorier (Silvén-Garnert 1999:189). Ambitionen är att varje skåp skall kunna användas flera gånger av en och samma grupp och väcka ett flöde av minnen till liv. Gruppmedlemmarna får gärna tala om föremålets färg och form, men diskussionen skall inte stanna vid det materiella. Sakerna skall appellera till igenkännandets miner och förundrandets blickar. Ingen förväntas på förhand vara förtrogen med samtliga saker i minnesskåpen. Däremot skall föremålen locka till reflexion över tids- och generationsgränser. 1900-talets kulturarv i form av vardagliga ting inbjuder till jämförelser, hågkomster, ifrågasättande, ökad självmedvetenhet och insikter om andras livsvillkor.

På en del museer runt om i landet har museilådor utformats. Den pedagogiska målsättningen har vanligen varit att förmedla kulturhistorisk kunskap till skolbarn. Inrikt-

ningen är företrädesvis arkeologisk eller etnologisk med avgränsning till en föremålskategori, till exempel redskap, kläder eller musikinstrument. Innehållet kan även bestå av en grupp föremål vilka har använts i en arbetsprocess, illustrerande hushållsgöromål eller hantverkstekniker. Föremålen har i allmänhet brukats under en tidsperiod av människor tillhörande något särskilt socialt samhällsskikt. I vissa fall har sakerna anknytning till en bestämd plats och är associerade med hembygdsundervisningen. Oavsett om museilådorna i första hand är sammanställda för barn eller pensionärer har de genomgående speglat äldre tider fram till 1900-talets första decennier.² Tiden efter andra världskriget har inte uppmärksammats i någon större utsträckning. Följaktligen har företeelser i agrara eller äldre stadsmiljöer betonats, medan det modernt urbana eller senmoderna fått en mindre framträdande roll.

Minnesskåp respektive museilådor skiljer sig åt på en rad punkter, men har även gemen-

Karaktäristiskt för 1950-talets design är abstrakta färgglada mönster. Foto: Torbjörn Skogedal, Göteborg.

samma drag. Den främsta skillnaden är att minnesskåpen fokuserar på minnen, självbiografiska berättelser och reflexioner, medan museilådornas huvuduppgift är att förmedla kulturhistorisk kunskap. Föremål väcker minnen till liv på ett påtagligt sätt bland personer som har referenspunkter till dessa. Genom att titta på enskilda saker ställs vi inför uppgiften att sätta in dem i en kontext med händelser i vilka vi själva varit delaktiga. I en process med minnesbearbetning utgör föremålen förbindelselänkar mellan tid, person och miljö. Med viss distansering till de ägodelar vi lämnar efter oss, tydliggörs värdet av att välja ut ett antal saker med symbolvärde och berätta om dem. Om delar av det arvegods vi efterlämnar omgärdas av muntliga och skriftliga berättelser avspeglas våra personliga minnen. Vi blir både förvaltare och förmedlare av det som berört oss i vardagen, vårt kulturarv.

Minnenas Galleri

Minnesskåpen innehåller födelsedagspresenter, tonårsprylar, husgeråd, souvenirer, romaner och där finns kläder, leksaker, syskrin, vykort, tidningar, skivor med mera. Den gemensamma nämnaren för alla dessa ting är att de på ett eller annat sätt har använts i vardagslivet. Vissa saker är gamla och härrör från de äldsta informanternas barndom i början av 1900-talet. En del inventarier var nyheter i mitten av seklet medan annat varit vanligt förekommande under senare år. Insamlingen har skett med utgångspunkt i berättelser rörande fem olika teman som iordningställts i en serie av minnesskåp kallat *Minnenas Galleri* (Gunnemark 2004). Nedan följer några exempel på minnen kring föremål som personer i olika åldrar har återgivit i skivarcirklar och intervjuer.

Ett utdrag är relaterat till en berättelse från tonårstiden:

Geta gick sin skoltid på privatskolan Ebba Pettersson och Schillerska gymnasiet, medan jag gick i Göta-

bergsskolan i Landala. Trots våra olika uppväxtförhållanden, blev vi mycket goda väninnor. Vi delade fritidsintressen – fotografering, teckning och målning. Hemma hos henne hade vi en mörkrumsutrustning och framkallade våra foton i en mörk garderob. Sedan hängde vi kopiorna på tork i en lång lina med klädnypor som klämmor. Vi ritade våra egna klädmönster och sydde på mammas trampsymaskin. Våra smycken tillverkade vi själva av torkade bönor, rönnbär och glaspärlor som vi köpte på Buttricks. På lakansväv skapade vi våra egna mönster av batikfärger. Vi gjorde även konstverk av applikationer. Ja, vi var nog väldigt kreativa och hade inga problem med fritidsaktiviteter.

Onsdagar och lördagar var utgångsdagar. Då träffades vi alltid efter skolan, hemma hos Geta, för hon hade eget rum. Vi höll på i timmar med att sminka oss och prova kläder. Först tvättade vi håret och färgade det i hennapulver, som var väldigt modernt då. Ibland ville vi vara blondiner och hällde vätesuperoxid i håret!

Till vardags, gick vi oftast i smala långbyxor med lammullsjumper och dito kofta. Som ytterplagg gällde endast engelsk duffel, blå eller kamelhårsfärgad, på fötterna tjocka skor med traktorsula. (Britt)

1950-talets tonårstjej klädde sig gärna i jumperset, pepitarutiga långbyxor och halsband med torkade bönor. Foto: Torbjörn Skogedal, Göteborg.

Att tingen hade central plats i tonårsflickornas liv är knappast förvånande. Britt kan med lätthet räkna upp många föremål som var betydelsefulla för henne då. I andra sammanhang är detta kanske inte lika självklart, men när Lars berättar om barndomens semestrar är det föremål som utgör länkar till minnena. De hjälper honom att återanknyta till miljöer och människor.

Vi hade, vi kanske hade, en Opel Rekord, eller så hade vi en Vauxhall, och så hade vi under en period en bil som hette Austin som var ett elände. Det mesta jag kommer ihåg från den var farsans ben som stack ut under den. Han grejade där... Den såg ut som en ganska vanlig bil, fyrkantig, dieselbil. ... Sedan hade vi en husvagn av enklare modell som vi åkte ner till Stockholm med. ... Vi bråkade i baksätet ... vad gjorde vi? Ibland kunde vi få för oss att vi skulle upptäcka saker ... den som först ser kon... Och läste serietidningar. ... Det var Kalle Anka och så var de här avlång, Kapten Miki och David Crocket. När jag ser sådana, då får jag jättemånga minnen. Då får jag en bild av att jag sitter i en kompis rum på landet och jag håller i en sådan där avlång tidning. ... Jag kan nästan känna hur det luktar. Och sedan var det väl Stålmannen och sådant där. (Lars)

Poängen med att samla in yngre personers minnen är att legitimera samtalsledarens aktiva roll i dialogen kring minnesskåpen och påminna dagens pensionärer om tiden då de var tonårsföräldrar. När de äldre blickar tillbaka på sina vuxenliv framträder också berättelser om unga familjers bosättning under 1950-talet och om hur de inredde hemmen enligt modernitetens formspråk:

Under 1950-talet var fortfarande de flesta gifta kvinnor hemmafruar, och då särskilt småbarnsmammor. Det var lätt att knyta sociala kontakter vid sandlådan eller på gemensamma träffar i lekskolan. TV-tittandet hade ännu inte invaderat vår tillvaro. Föreningslivet och att gå på kurs var ett sätt att bryta hemmafruns isolerade tillvaro samt att förkovra sig. Studiecirklar med grannar hemma hos varandra var praktiskt från kommunikations- och barnvaktynvinkel. Folkrorelseorganisationer tillhandahöll kursmaterial och ledning.

Vi kvinnor läste ofta konsumentupplysande ämnen. Willy Maria Lundberg upplyste om reklamens försåtlighet. Hon pratade för VDN-märkning, kvalitetsmedvetenhet och skapandet av vackrare vardag. Willy Maria blev för oss tidstrendiga en ledstjärna och guru. Lena Larssons slit- och släng-era började. Allt det krusiduliga och snirkliga var ute...

Att köpa något nytt prydnadsföremål till hemmet var ett välbehövligt lyft i vardagen. Jag sökte mig ofta till slöjd- och konsthantverksbutiker: Klockaregården, Irmas och Bohusslöjd var mina favoritställen. Oftast blev det något litet som en tablett eller ett glas. (Vaike)

I berättelserna ovan nämns inte bara tingen i sig utan sammanhangen, tidsandan. När sakerna kommer på tal, som för länge sedan blivit undanstopgade, avlagda eller slängda, reflekterar berättarna om tingens kontext. Inte sällan är berättarna också förundrade över att de kommer ihåg så många detaljer när de väl drar sig till minnes. Samtidigt är det uppenbart att vi minns vissa föremål väl, för att vi sparat dem i många år. När Ingrid berättar om en födelsedag på 1930-talet är det tydligt att minnena inte är länkade i kronologiska tidsflöden. Minnesbilden är präglad av autenticitet.

Vardagsföremål med asymmetriska mönster och former. Foto: Torbjörn Skogedal, Göteborg.

Jag fick ett etui, syetui om jag säger, och det var i skinn och det har jag kvar än. Det var med sax och fingerborg och så var det med nålar i ett sådant där litet kuvert och synålar i olika storlekar. Det minns jag att jag fick, när jag fyllde femton år. (Ingrid)

Något som många känner igen, oavsett ålder, är barndomens förväntningar inför födelsedagen. Hur spänningen stiger i takt med att önskelistan fulltecknats och kalaset planeras. Vad kommer paketen att innehålla? En eftertraktad armbandsklocka, Play Station-spel eller något annat som står på listan? Och visst kan vi erinra oss stunder av lycka när våra önskningar gick i uppfyllelse. "Jag ville ha en kikare och jag fick den på min födelsedag" (Mikis).

Detta är ett färskt födelsedagsminne för Mikis och troligen kommer han att minnas kikaren när han blir äldre. Kanske till och med lika länge som Ingrid har värnat om sitt syetui.

Dialoger kring minnesskåp

Att sitta och samtala kring ett minnesskåp kan tyckas handla om tillfälligheternas spel, om vilka minnen som spontant dyker upp, vad någon råkar berätta eller någon frågar om. Nu när minnesskåpen är i bruk är inte heller aktiviteten mer strukturerad eller styrd än så, för flertalet deltagare uppskattar när inte allt är förutsägbart. Samtidigt innebär en serie av träffar kring samma skåp fördjupning. Gruppen återanknyter till ting de talat om tidigare. De ges mellan träffarna möjlighet att fundera över minnesskåpets tema, kan söka i sina fotoalbum och prata med vänner och släktingar. Allt detta bidrar till att minnesbearbetningsprocesser sätts igång. Utgångspunkten är att prata om företeelser och minnen med avstamp i nuet. Värderingar och synsätt berättaren har idag filtreras i framställningen via olika perspektiv och förklaringsmodeller (jfr Hagberg 2002:66ff.). Vid längre och återkommande diskussioner finns det möjlighet att fördjupa sig i olika samhälleliga kontexter vid skilda tidpunkter. I livs-

loppsperspektiv minns vi exempelvis när vi var unga i tjugooårsåldern och förknippar det med den tidsanda som rådde då, nationella händelser, arbetsmarknadsläge, studiemöjligheter, nöjesarenor och mycket annat (Sjöholm 1999:184f,198). Detta är också betydelsefullt i möten över generationsgränser. Vi kan betrakta oss själva och med distanserad blick reflektera över varierande uppfattningar förr och nu (Gunnemark 1998:251ff.). ”Att bearbeta sina livserfarenheter har också en moralisk/etisk dimension, i den meningen att individen också gör en värdering av det som skett” (Hagberg 2002:79). Genom att söka sig bakåt till tidigare livsfaser och egna upplevelser, känslor och önskningar ökar förmågan att vara empatisk gentemot dem som befinner sig i dessa åldrar nu. Troligen blir då också diskussionerna livfullare och utbytet större över generationsgränserna. Självfallet förutsätter aktiviteten kring minnesskåpen ett visst mått av social nyfikenhet. Men det är viktigt att komma ihåg att en del äldre personer behöver stöd och uppmuntran för att delta. De äldre pensionärer som i dagsläget ser på sig själva som gamla och trötta, tror kanske också att de inte har något att tillföra. Inte desto mindre kan det vara stimulerande för dem att få jämnåriga och yngre samtalspartners. Det är väsentligt att de via aktiviteter får bekräftat, för sig själva, att de fortfarande har något att ge andra.

Det skall vara tillåtet att bolla med historien, både den egna och andras. Vårt minne är inte uppbyggt i kronologiska strukturer. Finns föreställningar om att berättande bör vara inordnat i tidsmässiga moduler, med start i barndom för att sedan följa linjära utvecklingskedjor med sammanfattning i lycklig ålderdom, blir aktiviteten mindre lyckad. Tanken är *inte* att personer skall träffas kring minnesskåpen för att göra utläggningar enligt memoarbokens traditionella struktur (Kondrup 1992:48). Framgångsrika livskarriärer är inte mer relevanta än andra levnads-

lopp i detta sammanhang. Genom att blanda saker i minnesskåpen från olika decennier skapas förutsättningar att dels göra tidsjämförelser, dels starta berättande utifrån minnet av tingen när de än må ha använts. På detta sätt frigörs deltagarna från sin egen förförståelse att självbiografiskt berättande bör börja med barndomen. Personer som uppnått hög ålder har gott om tid att reflektera över sina liv. Det är också vanligt att de drar sig till minnes händelser i barndomen och det kan kännas bra att få delge andra dessa hågkomster. Givetvis är det tillåtet att tala om sin barndom i möten kring minnesskåpen, men det är inget krav. För personer i 90-årsåldern är det mycket länge sedan de var barn och de har upplevt väldigt mycket annat också. Även äldre kan ha föreställningar om att yngre helst vill höra berättelser om barndom förr i tiden. Minnesskåpen vill uppmärksamma både samtalsledare och deltagare på att detta inte är en given norm. Lika lite som kravet på att berättarna skall förmedla kompletta memoarbeskrivningar. Det är inte fråga om att återge allt, men de flesta tycker att det var enklast och roligast att utgå från sina egna erfarenheter. Då har de något att säga. Ingen annan kan förneka deras egna minnesbilder, deras upplevelser.

Samtalsledaren skall understödja deltagarna att tala utifrån fragmentariska minnesbilder. Ofta är det sinnesupplevelser som får oss att minnas. Genom den taktila känslan när vi tar i föremål och ser på dem minns vi en del miljöer och händelser mycket tydligt medan annat befinner sig mer i ett slags diffust töcken. Men det sistnämnda går att bearbeta, när andra deltagare också berättar minnen eller frågar. Den som frigjort sig från traditionella berättarkonventioner, ”idéer om hur livshistoria skall se ut”, tillåter sig att vara sökande och beskriver känslor som förknippas med föremålen.³ När deltagaren känner trygghet i gruppen och vet vilka förväntningar som ställs blir det angeläget att inte bara tala sakligt om

tingens beskaffenhet utan också förmedla den glädje eller sorg, framgång eller kris som ligger inbäddad i minnenas fragmentariska vävar (jfr Widerberg 1995).

I intervjuer med de äldre framkom att de var resvana. En del hade börjat resa utomlands i unga år medan andra blivit inbitna charterresenärer efter pensioneringen. Att resandet ändrat karaktär under årens lopp är knappast märkligt. Reserfarenheterna har blivit många och flera av de äldre omnämnde de sista resorna som de mest lyckade. Ändå tycks det inte vara särskilt naturligt för dem att spontant tala om resupplevelser med andra äldre på servicehuset. Det är något de har lämnat bakom sig. Med eller utan bitterhet har de tvingats konstatera att de fysiska krafterna är otillräckliga för fler resor. Även om ingen kallar sig europé är det uppenbart att Europaresenärerna delar gemensamma referensramar, något som också blivit tydligt i samtal kring Semesterskåpet. På ett enkelt vis skapas en plattform för samtal om minnen och upplevelser där deltagarna kan göra jämförelser i tid och rum och samtidigt presentera sig själva och lära känna personal och äldre på servicehuset.

En öppen attityd till föremål och dess innebörder ökar möjligheterna för insiktsfulla dialoger. Med en inställning där tingen inte betraktas som objekt utan artefakter som samspelar med människan är det lättare att inta en friare position inför tingen (Latour 1998). I ett senmodernt perspektiv är det även enklare att se historiens närvaro i nuet. När historieförståelsen inte längre begränsas av periodiseringar finns möjligheter att förhålla sig till materiell kultur och andra kulturella uttrycksformer på nya sätt (Sääskilähti 1999). Istället för att lägga tidigare livsfaser bakom sig får minnesbilder och minnessaker en plats i nutiden. De blir tillgångar inte minst för den moderna människan som uppnått hög ålder. Det är något som är självklart utifrån ett kulturellt betraktelsesätt, men som väcker viss förvå-

ning bland dem som socialiserats in i äldre tiders bedömningar av vad som har kulturhistorisk relevans. Ändå visar arbetet inom minnesskåpsprojektet med all tydlighet att de saker som människor kände igen och hade referensramar till gav dem många associationer oavsett dess materiella värde. Och när tingen talar till oss, då kan vi berätta för andra, göra insiktsfulla beskrivningar, reflektera och diskutera olika innebörder med våra samtalspartners. – Att referera till reseminnen, från europeiska städer och orter, är ett gott exempel på hur kulturarv kan brukas i nutid.

Samverkansprojekt

Universitetets uppgifter består av undervisning, forskning och samverkan. Det sistnämnda kallas ibland för den tredje uppgiften och tolkas stundtals som ensidig förmedling av forskningsresultat till allmänheten. En djupare innebörd av samverkan är dialog mellan forskare och avnämare utanför universitetet. När jag fick förfrågan om jag var intresserad av att utveckla ett projekt inom äldreomsorgen med fokus på föremål antog jag utmaningen för att söka applicera etnologisk kunskap i ett konkret sammanhang. Detta innebär inte enbart fältarbete på servicehus utan också dialoger med anställda i olika professioner. Dessa omvärldskontakter bidrog för min egen del till flera nya insikter och en möjlighet att förankra aktiviteten kring minnesskåpen med etnologiska förtecken hos personalen. Projektet utgick å ena sidan från en politisk handlingsplan med målsättning att utveckla verksamheter inom äldreomsorgen, å den andra från en museal debatt om industrisamhällets kulturarv (Alaby 1999, *Frågor till industriella samhället* 1999, Boman & Lindvall 1997, Gunnemark 2002, Lindvall 1999). Problematiken gällde både kriterier för insamling av 1900-talsföremål och vikten av att dokumentera immateriella värden visavi de materiella; dels handlar det om att vidga synsättet beträffande vad som

bör tillskrivas kuturarvslegitimitet, dels om att uppmärksamma betydelsen av att föremålssamlingen kompletteras med människors kontextuella berättelser. Min ambition var att undvika kopiering av museilådor enligt välkända koncept. Istället ville jag utveckla minnesskåp utifrån senmodern teori- bildning. Med uppvärdering av objektets betydelse för individen och en historiesyn som inte determinerar linjära samband har detta blivit möjligt (Attfield 2000, Latour 1998). I insamlingsarbetet av ting bildade flera generationers minnen och berättelser om föremål utgångspunkt för samlingarnas kompositioner. Vidare tjänstgjorde varje minnesskåps- samling som en plattform för nya samtal och minnesbearbetningsprocesser som syftade till att främja de äldres livskvalitet (se Hagberg 2002:79f, Birren & Deutchman 1991).

Nu används minnesskåpen inom Linnéstadsens äldreomsorg. Förfrågningar kring verksamheten har även kommit från andra stads- delar. Projektledningen uppmuntrar gärna andra att ta del av erfarenheterna och utveckla minnesskåp på olika teman (Gunnemark 2004). För i denna samtalsform lyfts människors drömmar, förväntningar, åsikter och upplevelser fram via de konkreta tingen. Genom att se, känna, lukta, vrída och vända på föremål blir det enklare att nå den kontext, de sammanhang dessa har ingått i, både ur ett personligt och tidsmässigt perspektiv (Valeri 1996:10). Samtidigt innebär dialoger kring minnesskåp att immateriellt kulturarv utifrån självupplevda kontexter förmedlas över generationsgränser. I denna vardagsrutin kan enskilda minnen och berättelser fokuseras kring det lokala rummet, såväl i svenska städer och landsbygdsmiljöer som i andra europeiska länder från vilka deltagarna genom åren ackumulerat sina livserfarenheter (Gunnemark 2000:119 ff.).

Kerstin Gunnemark, universitetslektor
Etnologiska institutionen, Göteborg

Noter

- 1 Kulturarvsbegreppets innebörd har förändrats över tid och är inte entydigt. I senare års debatt återfinns den vida definition som antagits i ”Kulturpolitisk inriktning” SOU 1995:84. Kulturarv innefattar inom denna uppfattning både materiella och immateriella företeelser och utgår från den demokratiska princip som hävdar alla samhällsgruppers rätt till sitt kulturarvs bevarande och förmedling (se vidare Zintchenko 2001).
- 2 Exempelvis har Inger Widhja vid Västergötlands museum producerat museilådor för detta ändamål.
- 3 Se Arvidsson 1998 s. 20 f. ang. kulturbundna life- scripts.

Referenser

Otryckta källor

- Fem minnesskåp i serien Minnenas Galleri, Linnéstaden, Göteborg.
Intervjuer och skriftliga självbiografiska berättelser med personer födda 1899–1979.
Uppsats och teckningar av barn och ungdomar födda 1985–1994.

Tryckta källor

- Alaby, Gert 1999: *Vår framtid. Äldres vård och omsorg inför 2000-talet*. Slutrapport Äldreberedningen. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
Anbäcken, Els-Marie, red. 2002: *Kultur och meningsfull vardag inom äldreomsorgen*. FoU-centrum för vård och omsorg, FoU-rapport 1:2002, Linköpings universitet.
Aronsson, Peter (red.) 2000: *Makten över minnet. Historiekultur i förändring*. Lund: Studentlitteratur.
Arvidsson, Alf 1998: *Livet som berättelse. Studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
Attfield, Judy 2000: *Wild Things. The Material Culture of Everyday Life*. Oxford/New York: Berg.
Bergqvist, Charlotta 2000: Minnen och föremål – kontexter kring födelsedagen. D-uppsats, Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet.
Birren, J.E. & Deutchman, D.E. 1991: *Guiding autobiography groups for older adults. Exploring the fabric of life*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
Bohman, Stefan & Lindvall, Karin 1997: Museerna i samhället och samhället i museerna. I: Palmqvist,

- Lena & Bohman, Stefan (red.): *Museer och kulturarv*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Dahlberg, Lena 2002: Äldreomsorgens aktörer. I: Andersson, Lars (red.): *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksen, Anne 1999: *Historie, minne og myt*. Oslo: Pax forlag.
- Frågor till det industriella samhället*. Slutbetänkande av Utredningen om statlig satsning på det industrihistoriska kulturarvet, SOU 1999:18, Stockholm.
- Gerholm, Lena 1993: Generation som erfarenhet och konstruktion. En etnologisk betraktelse. I: Blehr, Barbro (red.): *Femtiotalister – om konstruerandet av kulturella generationer*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Gunnemark, Kerstin 1998: *Hembygd i storstad – om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*. Göteborg: Skrifter från Etnologiska Föreningen i Västsverige nr 26.
- Gunnemark, Kerstin 1999: Skrivarcirkelns metodik – om minnens betydelse i det lokala rummet. *Nord Nytt* nr 75/76, tema Metod.
- Gunnemark, Kerstin, red. 2000: *Återblickar och framtidstro i Majorna*. Göteborg: Etnologiska Föreningen i Västsverige, Lokalhistorisk identitet nr 11.
- Gunnemark, Kerstin 2002: *Dialoger kring minnesskåp*. Slutrapport inom ramen för nationell handlingsplan för äldrepolitiken. Stockholm, Socialdepartementet, projektnr1999/840.
- Gunnemark, Kerstin 2004: *Minnenas Galleri – om minnesskåp och kulturarv*. Stockholm: Carlssons Bokförlag (under utgivning).
- Hagberg, Bo 2002: Minnet av ett liv. Livsloppsreflektionens betydelse för äldres välbefinnande. I: Andersson, Lars (red.): *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Husz, Orsi & Lagerqvist, Amanda 2001: Konsumtionens motsägelser. I: Aléx, Peder & Söderberg, Johan (red.): *Förbjudna njutningar – spår från konsumtionssamhällets historia i Sverige*. Ekonomihistoriska institutionen, Stockholms universitet.
- Kulturpolitikens inriktning*. Kulturutredningens slutbetänkande. Kulturdepartementet, SOU 1995:84, Stockholm: Fritzes.
- Kondrup, Johnny 1992: Självbiografen. En traditionellistisk genrebeskrivning. I: Tigerstedt, Christoffer, Roos, J.P., Vilkkö, Anni, (red.): *Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*. Stockholm/Skåne: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Latour, Bruno 1998: *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Lindvall, Karin 1993: En intervju är en intervju. I: Silvé-Garnert, Eva (red.): *Muntliga möten. Om intervjuer i museernas samtidsdokumentation*. Stockholm: Nordiska museets förlag, Samdok.
- Lindvall, Karin 1999: Musealisering idag: aspekter på nutida historiebruk. I: *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Lowenthal, David 1985: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: University Press.
- Mörck, Magnus 1998: *Spel på ytan. En bok om livsstilar*. Göteborg: Skrifter från Etnologiska Föreningen i Västsverige nr 27.
- Schönbeck, Boris 1994: *Stad i förvandling. Uppbyggnadsepoker och rivningar i svenska städer från industrialismens början till idag*. Stockholm: Byggnadsnämndens rådet, T16:1994.
- Silvé-Garnert, Eva 1999: Museernas samtidsforskning ur ett ideologiskt perspektiv. I: *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Sjöholm, Carina 1999: Biobiljetter, filmstjärnealbum och frågelistor. I: Bergquist, Magnus, Svensson, Birgitta (red.): *Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Sääskilähti, Nina 1999: Ethnology meets the 'New History' – On pasts, present and histories. *Nord Nytt* nr 77, tema Historieförståelse.
- Valeri, Renée 1996: Om smak och estetik – en bakgrund. I: Valeri, Renée & Nordström, Ingrid (red.): *Tycke och smak, sju etnologer om estetik*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Widerberg, Karin 1995: *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner och teori*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Zintchenko, Lennart 2001: *Kulturarv i teori och praktik – en forskningsöversikt*. Delrapport om kulturarvets konstruktion för Delegationen för industriarvets kulturarv. Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Öberg, Peter 2002: Livslopp i förändring. I: Andersson, Lars (red.): *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.

SUMMARY

Closets of Memories – Dialogues and Co-operation

The project, “Closet of Memories”, was based on co-operation between representatives of homes for elderly people, library and ethnological research with financial support from the Swedish Government within their National Plan for the Elderly Policy. The aim was to develop opportunities for dialogues about memories and belongings across generations. The project started with interviews and workshops where the participants were encouraged to reconstruct memories concerning artefacts, which have been used in everyday life during the 20th century. The artefacts were to activate memories and bring out individual experiences, local events and national currents. In the next phase their narratives were the issues for collecting artefacts thematic to different Closets of Memories. When the closets were equipped the purpose was to organize recurring meetings for older people within the social care of the elderly and to create opportunities for meeting young adults and children. Both young and old have something to say. It

is not only that the elderly should speak to younger people or relate memories from childhood. Persons who have lived long lives can relate their narratives to all phases of life. This concept has given the collections a structure related to diverse themes without chronological connections.

Closets of Memories and Museum Boxes are diverse, as a matter of fact, but they have some common features. The principal difference is that the Closets of Memories are focused on memories, self-biographical narratives and reflection, while the aim of Museum Boxes is basically to supply cultural historical knowledge. In the process of searching after memories artefacts are good connection links to other times, persons and environments. In this project it has been obvious that history is relevant in everyday practice nowadays and to encourage dialogues across generations, the collections have been composed in the sense of late modern theoretical items.